

»KAKATON KAUPUNKI SAA ILOISET HAUKUT» RAKENNUSVIRASTON KIELI MUUTOKSEN KOURISSA

Salli Kankaanpää *Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1086. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006. 224 s. ISBN 951-746-839-3.

Hallinnon tekstien vaikeatajuisuudesta on paljon puhuttu ja kirjoitettu. Niiden huoltoon on panostettu, mutta niiden selkeyttämistä edistävää tutkimustietoa tarvitaan lisää. Salli Kankaanpään väitöskirjalla, joka analysoi Helsingin rakennusviraston lehdistötiedotteiden kieltä, on selviä yhtymäkohtia jo tehtyyn ja meneillään olevaan hallinnon kieltä käsittelevään tutkimukseen. Virkakieli yleisesti on ollut kiinnostuksen kohteena erityisesti Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa. Vuosina 1997–2000 Kotuksessa toteutettiin hanke, jonka tuloksia esitellään muun muassa teoksessa *Teksti työnä, virka kielenä* (Heikkinen, Hiidenmaa ja Tiirilä 2000). Tälle hankkeelle on ollut suoraa jatkoa »Tekstintutkimushanke», jossa on selvitelty joukkotiedotuksen luomaa kuvaa hallinnosta, hallinnon ja median tekstien suhteita sekä hallinnon pyrkimystä ohjailta mediaa. Asiointiteksteistä on tutkittu erilaisia yksittäisiä ihmisiä koskevia etuuspäätöksiä. Esimerkiksi teokset *Virkapukuinen kieli* (Heikkinen 2002) ja *Tekstien arki* (Heikkinen 2005) ovat näkyviä tuloksia hankkeen julkaisutoiminnasta. Myös Ulla Tiirilän väitöskirja (2007) hallinnon päätösteksteistä liittyy tähän kokonaisuuteen.

Yksittäisten tutkimusten valmistumisen myötä rakentuu hallinnollisten tekstien kokonaiskuva. Kankaanpään väitöskirjalle on tutkimuskentässä ollut sopiva aukko. Aiheena olevat lehdistötiedotteet ovat ensinnäkin melko uusi hallinnon tekstilaji, joten ne ansaitsevat tulla tutkituiksi. Paitsi tutkimuksellista antia on korostettava myös

tiedotteiden lukijoiden näkökulmaa. Tiedotteissa esille otettavat asiat koskettavat monia kansalaisia: toisaalta ne ohjaavat, jopa rajoittavat heidän toimintaansa, toisaalta kertovat heidän mahdollisuuksistaan saada palveluja. Kansalaisten perusoikeus on ymmärtää viranomaisten tekstejä, mutta myös niissä käytettyjen perustelujen on vakuutettava. Kankaanpää olettaakin, että hänen tutkimustuloksiaan voidaan soveltaa ohjattaessa kirjoittajia tiedotteiden laadun kohentamiseen, ennen kaikkea niiden vuorovaikutteisuuden parantamiseen. Sovelletavuuden näkökulma onkin Kankaanpään tutkimuksen eittämätön lisäansio.

Kankaanpää on asettanut tavoitteekseen analysoida Helsingin kaupungin rakennusviraston lehdistötiedotteiden kieltä ja ulkoisen kontekstin vaikutusta siihen. Hän vertaa 1970- ja 1990-luvun lopulta peräisin olevia tiedotteita toisiinsa ja esittää hypoteesin, että tekstit ovat muuttuneet 20 vuoden aikana ja muutoksille on löydettävissä syyt. Yleensä virkatekstejä on kritisoitu nimenomaan muuttumattomuudesta: asiakirjamallit siirtyvät perintönä uusille työntekijöille, eikä niistä uskalleta poiketa. Näin ollen on kiinnostavaa tutustua hallinnolliseen tekstilajiin, joka syystä tai toisesta ei olekaan jähmettynyt paikalleen.

TARKKAILTAVINA LEHDISTÖTIEDOTTEET: MIKSI JA MITEN?

Päätymistään juuri lehdistötiedotteiden kielen erittelyyn Kankaanpää perustelee

uskottavasti: Tämäntyyppisen materiaalin analyysi puuttuu. Lisäksi tekstit välittävät useita kansalaisia koskevaa tärkeää informaatiota. Muuttumisensa ja vaihtelevuutensa vuoksi ne mahdollistavat tavallista laajemman näkökulman tekstilajitutumukseen, ja tuloksia voidaan hyödyntää monenlaisten työyhteisöjen kielenkäytön kehittämiseen. Kankaanpää ei kuitenkaan pohdi muiden mahdollisten materiaaliveikkojen mielekkyyttä. Yksikään teksti, joka väitöskirjassa on esimerkkinä, ei ole erityisen vaikeaselkoinen. Jokin toisenlainen virkakielinen aineisto olisi huomattavasti työläämpää, jolloin ymmärtämisiongelmiin pureutuminen edistäisi sovellustasolla vielä paremmin kansalaisten kykyä käyttää oikeuksiaan ja lisäisi heidän mahdollisuuksiaan valvoa viranomaisten toimintaa.

Väitöskirjan nimi *Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli* vaikuttaa melko väljältä, kun tekstit ovat peräisin vain Helsingin kaupungin rakennusvirastosta. Viitekehiksenä käytetään nimenomaan kuntien tiedottamista, sillä kuten Kankaanpää (s. 204) toteaa, sosiaalisen käytännön perusteella aineiston tekstien voi katsoa kuuluvan samaan tekstilajiin, kunnalliseen lehdistötiedotteeseen. Lisäksi hän huomauttaa itsekin (s. 209), ettei tuloksia voi yleistää koskemaan kaikkia hallinnon eikä edes kaikkia kuntien lehdistötiedotteita. Tutkimuskohde olisi ollut rajattavissa selkeämmin, vaikka pa tarkentavalla alaotsikolla.

1970- ja 1990-luvun lopulta saatavilla olevat tekstit soveltuvat erityisen hyvin vertailtaviksi, sillä sekä vuoden 1976 kunnallislaisissa että vuoden 1995 kuntalaisissa on otettu kantaa kuntien tiedottamiseen. Harvoin tarjoutuu näin otollista tilaisuutta tarkkailla ajallisesti läheistä lakeihin kirjattua ohjantaa ja sen heijastumista tekstien laatuun. Valitut aineistot poikkeavat toisistaan määrällisesti: 14 tiedotetta vuosilta 1979–1980, 69 vuosilta 1998–1999. Kankaanpää ei poh-

di, väaristääkö kokoero osittain esiintymätaajuuksiin perustuvia tuloksia. Pienessä otoksessa kaikilla tutkittavilla piirteillä ei välttämättä ole luontevia esiintymisedellytyksiä. Vanhat tiedotteet saavat analyysissä kaiken kaikkiaan harmillisen vähän huomiota, sillä luvuissa 4–6 pääaineistona ovat vuosien 1998–1999 tiedotteet. Toki on joitain esimerkkejä myös vanhoista tiedotteista, mutta uusien näkyvyys korostuu.

Tiedotteita ei voi tutkia irrallaan kontekstista. Tämä lähtökohta on ohjannut Kankaanpään tavoitteidenasettelua. Ensimmäinen ongelma on tiedotteiden kielellinen ominaislaatu: millaisia ovat niiden tyypilliset kielelliset piirteet, ja millaista kielellistä toimintaa tiedotteet ovat? Kielianalyysissaan, jonka osuus on laajin ja merkittävin, Kankaanpää kohdistaa päähuomiionsa ohjailevuuteen, informaation yksityiskohtaisuuteen ja tyylin kohosteisuuteen. Toinen tutkimuskysymys johtaa eritasoisin vertailuihin: miten tiedotteet ovat muuttuneet, ja millaista on samanikäisten tekstien välinen vaihtelu? Koska tiedotteissa on kyse viranomaisten kielenkäytöstä, niiden oletetaan olevan kiinteästi sidoksissa niitä tuottavaan institutionaaliseen toimintaympäristöön sekä muihin läheisiin tekstilajeihin ja niiden muutokseen. Siten kolmas tutkimuskysymys suhteuttaa tiedotteet toisaalta muuhun hallinnon, toisaalta lehdistön kieleen. Lisäksi rakennusviraston eriaikaisten tiedotteiden puhetapojen uskotaan heijastelevan ideologioiden muuttumista ja niiden keskinäisen erilaisuuden puolestaan edistävän uudistumista. Neljäs ratkaistava ongelma onkin tiedotteiden kielen ja kielenulkoisen kontekstin välinen suhde: millainen on tiedotusympäristön vaikutus tiedotteiden kieleen? Viides kysymys koskee tekstilajisuutta: onko arkikategoria *lehdistötiedote* myös kielellinen kategoria?

Kankaanpää katsoo tutkimuksensa edustavan funktionaaliskonstruktivistis-

ta näkemystä: vaikka tiedotteiden kieli on pääkohteena, kielenkäyttöä tulkitaan kuitenkin kontekstissaan. Toisaalta kielenkäytön oletetaan luovan kontekstia. Tärkeinä taustateorioina ovat myös kriittinen tekstintutkimus — ennen kaikkea Faircloughin ajatukset (esim. 1992) — sekä systeemifunktionaalisen kieliopin metafunktioiteoria (Halliday 1978, 1994). Tutkimusmenetelmäksi nimetään lingvistinen tekstianalyysi eli tekstien kielellisen muodon, funktion ja merkityksen analyysi. Kankaanpää esittää keskeisen ja kokonaisuuden kannalta olennaisen teorian luvussa 3, mutta myöhemmissä jaksoissa saa sitä lisätietoa, jota kussakin yhteydessä tarvitaan. Tällainen lähestymistapa ottaa lukijan hyvin huomioon. Ylipäänsä Kankaanpään ansioksi on luettava se, ettei hän tyydy pelkästään runsaan taustakirjallisuuden referointiin, vaan pyrkii suhteuttamaan esittelemänsä asiat omaan työhönsä, arvioimaan lähteiden käyttökelpoisuutta.

Muitakin aineiston ja viestintätilanteiden erittelytapoja olisi toki tarjolla. Kun Kankaanpää korostaa tiedotteiden vuorovaikutteisuuksia ja sen lisäämisen tärkeyttä, yksi mahdollisuus olisi ollut testata tekstien ymmärrettävyyttä tai muiden ominaisuuksien todellista arvottamista. Nyt Kankaanpää joutuu vain päättelemään, miten esimerkiksi poeettisuus ja tietyt argumentointikeinot vetoavat kuluttajiin. Testaaminen olisi johtanut tietysti toisentyypiseen tutkimukseen, mutta vaihtoehtoisia lähestymistapoja olisi voinut miettiä.

Pällin (2003) mukaan »diskurssianalyttinen fuusiokieittiö» voi yhdistää aineksia keskusteluntutkimuksesta ja tekstintutkimuksesta, lingvistisestä pragmatiikasta sekä semantiikasta, ja lisämausteita saadaan myös kriittisestä tekstianalyysistä ja sen taustalle liitetystä systeemifunktionaalista kielioppiteoriasta. Eri työkalujen hyödyllisyys riippuu tutkimuskysymyksistä ja

analysoitavasta aineistosta. Eklektisyyden hyötynä on se, että erilaisiin ongelmiin löytyy erilaisia ratkaisuja. Sen haittana on kuitenkin se, että jokin monista menetelmistä jää pinnallisesti kuvatuksi. Kankaanpää on luopunut työnsä viimeistelyvaiheessa hallidayläisen kuvausmallin johdonmukaisesta noudattamisesta. Hallidayn (1994) tapa jäsentää rekisterivaihtelua metafunktioittain esitellään kyllä (s. 39–40), mutta väitöskirjasta Kankaanpää on poistanut monia jaksoja, joista oli saatavissa lisätietoja metafunktioiteoriasta. Tulkinnoissa siihen viitataan edelleen, mutta lukijoilla ei aina ole edellytyksiä ymmärtää, mitä yksityiskohdilla tarkoitetaan. Performatiiviverbejä käsiteltäessä (s. 60) kerrotaan niiden avulla ilmaistavan verbaalisia prosesseja, joiden osallistujia ovat sanoja ja sanoma. Tällainen informaatio jää irralliseksi, jos koko osallistujaroolien luokitusyhteisöä ei tunneta. Yleisesti ottaen Kankaanpää onnistuu kuitenkin löytämään eri ilmiöiden kuvaukseen soveltuvia tapoja. Esimerkiksi Brownin ja Levinsonin (1987) käsitykset kohteliaisuusstrategioista Kankaanpää kytkee kirjoittajaohjailijan ja lukija-ohjailtavan valtasuhteen rakentamiseen tasa-arvoisemmaksi.

VUOROVAIKUTUSTA JA MARKKINOINTIA

Varsinaiseen käsittelyyn päästään luvuissa 4, 5 ja 6, joissa kielellisen analyysin aiheina ovat ohjailevuus, yksityiskohtaisuus ja kohosteisuus. Lukijalle ei käy aivan selväksi, miksi huomio kohdistuu juuri näihin tekstiominaisuuksiin. Olisiko ollut muita vaihtoehtoja? Millaisia ne olisivat olleet?

Ohjailevuuden määrä on sidoksissa aikaan. Varhemmat tiedotteet heijastelevat virastojen toimintaa määräysten säätelemänä: kansalaisetkin olivat alamaisia, joiden käytöstä oli kontrolloitava. Myöhemmissä teksteissä korostuu uusi palvelukulttuuri,

sillä kaupunkilaisten näkökulma ja heidän oikeutensa otetaan huomioon. Yksi esille otetuista kiinnostavista ongelmista liittyy tiedotteiden laatimiseen: luettaessa asioista sanomalehdestä ei rakennusvirastoa välttämättä enää hahmoteta alkuperäiseksi kirjoittajaksi, vaan normin lähde taka-alaistuu. Osittain tästä johtuu, että rakennusvirasto esiintyy ensisijaisesti pyytäjänä, neuvojana, ehdottajana eikä niinkään määrääjänä. Kankaanpään analyysin painopiste on kaiken kaikkiaan viestin lähettäjässä, vaikka hän puhuukin ohjailun yleisöstä ja kohteeksi kirjoittavasta sekä geneerisestä että hiukan spesifisemmästä ryhmästä tai kansalaisesta oikeuksineen ja velvollisuuksineen. Hän asemoi tiedotteiden lukijat vain implisiittisesti yksilöiksi, jotka todennäköisesti reagoivat toiminnallisesti tiedotteiden direktiivisyyden suunnassa eli tekevät niin kuin pyydetään, neuvotaan tai ehdotetaan. Lähestymistapa voisi olla kuitenkin vuorovaikutteisempi. Tosin joissain yksittäisissä huomioissa interaktiivisuus tulee näkyviin: uudemmat tiedotteet hakevat suurempaa kontaktia ohjailtavaan esimerkiksi imperatiivin avulla.

Alaluku »Ohjaileva teksti ja direktiivien perustelut» (4.2) on yksi esimerkki siitä, mihin metodinen moniaalle haarautuminen johtaa. Argumentointi on tavattoman laaja ilmiö, joka ohitetaan varsin pintapuolisesti. Kuitenkin jos vuorovaikutteisuuutta ja palvelevuutta korostetaan, olisi perustelun laatu yksi kiinnostavimpia tarkastelunäkökulmia. Kankaanpää jakaa argumentit kahteen ryhmään, pragmaattisiin, asiantilan saavuttamista korostaviin, ja kausaalsiin; jälkimmäiset vetoavat yleiseen normiin, auktoriteettiin tai esikuvaan. Argumentoinnin lajeja on kuitenkin monia: etäännyttäminen omista intresseistä, kategorioinnilla tai yksityiskohdilla vaikuttaminen, syyllistäminen, hautaus, mustaaminen, myötäeläminen, ajan voittaminen, kolmen

lista, kontrastiparit, esimerkit, toisto ja niin edelleen (ks. esim. Jokinen 2002). Nykyään korostetaan kriittisen lukutaidon merkitystä. Näin ollen ohjailevuuden perustelun tunteminen on erityisen tärkeää, jos ajattemme lehdistötiedotteiden lopullisia kuluttajia tai tutkimustulosten sovellettavuutta, kirjoittajien ohjaamista yhä paremmin lukijoita palvelevien tekstien tuottamiseen. Asiaan olisi kannattanut syventyä.

Yksityiskohtaisuutta Kankaanpää analysoi tarkasti ja huolellisesti. Se ilmenee ensinnäkin leksikaalisesti. Sanastollisina yksityiskohtaisuuden vaikutelmaa synnyttävänä aineksina tekijä luetteloi erisnimet, konkreettiset substantiivit ja verbit sekä luokittelevat yhdyssanat ja erikoiskielen termit. Erisnimet sidostuvat lähinnä paikkoihin ja organisaatioihin; henkilönnimiä on vähän. Kankaanpää listaa substantiivit muun muassa niiden edustamien erikoisalojen mukaan. Osittain yllättävästikin erikoisterminologia ei ole erityisessä suosiossa. Kiinnostava havainto on se, että erikoisalojen sanastossa (s. 90) toimijat (*urakoitsija, rakennusmestari* ym.) ovat erittäin pienenä vähemmistönä. Lausekkeiden ja laajempien rakenteiden tasolla yksityiskohtaisuutta lisäävät määritteet, post- ja prepositiot, paikan adverbiaalit, appositio ja lisäkkeet sekä lausekkeiden rinnastukset. Yksityiskohtaisuus on myös konkreettisuutta. Tällä perusteella mukana ovat myös materiaaliset verbit ja siten tekemistä korostava, usein aktorin ja kohteen välinen prosessi.

Yksi väitöskirjan ansiokkaimmista analyyseistä liittyy kohosteisuuteen. Kun rakennusviraston tekstit joutuvat kilpailemaan tiedotusvälineiden huomiosta, retoriset tehokeinot voivat herättää toimittajan kiinnostuksen, jolloin tiedotteen pohjalta laaditaan uutinen. Alkusointu (esim. *kierrotie käytössä kesään 2000* tai *lumilinnassa lasten leikkipaikka*) yhdistää usein varsinkin

▷

otsikon sanoja. Fonologisen parallellismin on kuitenkin oltava prominenttia, eikä heikko alkusointu — sanat alkavat samalla konsonantilla — (Leino 1970) välttämättä yksinään riitä: kohosteisuus riippuu alkusoinnulloisten sanojen kontekstista ja merkityksestä. Vahvan alkusoinnun (sanat alkavat samalla konsonantin ja vokaalin yhdistelmällä) *Vappunakin voi helliä Helsinkiä* merkitys katseenkiinnittäjänä on jo suurempi.

Kevytkieli, jolla tarkoitetaan viihdyttävän tietotekstin tyyliä (Hiidenmaa 2003), tähtää paitsi huomion kiinnittämiseen myös asenteiden muokkaamiseen. Arkityylisillä sanoilla voi olla vaikutusta viraston julkisuuskuvaan: *Siis jo melko pienen kuusen kähveltäminen tulee maksamaan 600 markkaa. Duunareiden, pölypöpojen ja pytinkien maailmassa näkyy kielenkäytön demokratisoituminen: ihmisryhmien arvostuksen epätasa-arvoisuus vähenee epämuodollisuuden lisääntyessä.*

Myös metaforat rakentavat kohosteisuutta. Metaforien tulkintaan olisi ollut tarjolla monia vaihtoehtoja. Lakoffin ja Johnsonin (1980) kognitiivinen metaforateoria on yksi kielitieteilijöiden suosimista kehikoista, jonka Kankaanpääkin on valinnut analyysinsa lähtökohdaksi. Teoriaan perehtymättömälle olisi voinut kertoa yleisten, jopa universaalien, käsittemetaforien (esim. INANIMATE OBJECTS ARE PEOPLE) olemassaolosta; niitä toisintaa osa Kankaanpään käsittemetaforista (esim. HELSINKI ON RAKAS ELÄVÄ OLENTO). Samoin olisi voinut korostaa joidenkin metaforien erityisyyttä ja luovuutta; esimerkiksi lausekkeen *Helsingin vihreä keidas* ('Helsinki omistaa vihreän keitaan') Kankaanpää tulkitsee perustuvan innovatiiviseen käsittemetaforaan HELSINKI ON RIKAS ŠEIKKI.

Toinen soveltuva tulkintamalli (Halliday 1994) olisi lähteä arvioimaan metaforia osittain ideationaalisen, osittain tekstuaalisen metafunktion tarjoamien resurssien

kautta. Tällöin voidaan pohtia lingvistisin perustein sitä, miksi valitaan tietynlainen (kuvallinen) ko-representaatio asiasta jonkin toisen (ei-kuvallisen) asemesta. Syynä voi olla vaikkapa se, että jokin elementti halutaan siirtää tunnusmerkittömäksi teemaksi. Esimerkiksi virkkeen *He saapuivat vuorenhuipulle torstaina* aktiiviset toimijat ja materiaallinen verbi lokaalisine ja temporaalisine määritteineen asemoituvat kuvallisessa virkkeessä *Torstai näki heidät vuorenhuipulla* toisin: *torstai* on aistija, joka mentaalisen verbin avulla tekee havainnot ja *heistä* paikantuneina *vuorenhuipulle*. Vaihtoehtoisessa virkkeessä *Torstaina he saapuivat vuorenhuipulle* ajanmäärite olisi selvästi tunnusmerkkinen teema, mitä on syystä tai toisesta haluttu välttää. Käytännön kielenhuoltotyön tueksi ei kumpikaan lähestymistapa metaforiin sellaisenaan sovellu, mutta Kankaanpään löytämät innovatiiviset käsittemetaforat ovat oivaltavia ja siten ansaitsevat paikkansa kohosteisuutta kuvattaessa.

KIRJEITÄ VAI UUTISIA?

Vaihtelua ja muutosta analysoidessaan Kankaanpää tukeutuu Faircloughin (1997 [1995]) diskurssiteoriaan, jonka mukaan jokainen viestintätilanne uusintaa diskurssijärjestystä tai muotoilee sitä uudella tavalla. Varsinkin eri-ikäisten tekstien voidaan olettaa poikkeavan toisistaan, koska yhteisön normitkaan eivät pysy samanlaisina. Silti sitoutuminen yhteisöön, sen arvo- ja uskomusjärjestelmiin, rajoittaa mahdollisuuksia tehdä kielellisiä valintoja. Sivulla 158 on listattu Faircloughiin tukeutuen muutoksen edellytyksiä: mahdollisuus muutokseen on olemassa silloin, kun diskurssikäytäntö (eli tekstien tuotannon ja kulutuksen prosessien käytäntö) on monimuotoinen ja luova. Tällainen diskurssikäytäntö puolestaan syntyy »epävakaisten, vaihtelevien ja muutoksille

alttiiden sosiaalikultuuristen käytänteiden parissa». Hiukan vaikea on kuvitella, miten juuri rakennusviraston tiedottaminen olisi ollut erityisen epävakaa. Muutoksia kuitenkin on, ja niitä on luonnehdittu useista näkökulmista.

Etsiessään vastausta toiseen tutkimuskysymykseensä, tiedotteiden mahdolliseen muuttumiseen ja sisäiseen vaihteluun, ja kolmanteen tutkimuskysymykseensä, tiedotteiden ja muiden tekstien väliseen suhteeseen, Kankaanpää vertailee luvun 7 alussa eri-ikäisiä tiedotteita paitsi keskenään myös muun muassa sanomalehtiteksteihin sekä virastojen esityslistoihin ja pöytäkirjoihin. Vastakkainasettelunsa hän pohjaa kvantitatiiviselle tekstintutkimukselle tyypillisiin tunnuslukuihin. Hän havainnoi esimerkiksi lauseiden ja virkkeiden pituutta sekä sanaluokkajakaumaa. Vertailu muihin teksteihin paljastaa kiinnostavasti, että pronominien vähäisyys on silmiinpistävää. Teksteihin ei kirjoitu henkilöitä vaan ilmiöitä ja tapahtumia. Suurin osa tunnusluvuista ei osoita eri-ikäisten tiedotteiden ja muiden tekstilajien poikkeavan toisistaan kovin selvästi.

Tiedotteiden muuttumista eritellessään Kankaanpää kuitenkin havaitsee niiden loitontuneen tyypillisimmistä virkateksteistä. Vanhemmille tiedotteille luonteenomainen kirjelmäinen rakenne puhutteluineen ja allekirjoituksineen on väistynyt, ja uudemmat tiedotteet muistuttavat lehti uutista muun muassa siinä suhteessa, että otsikoinnin laatu on entistä tärkeämpää. Kankaanpää pitää ilmiön syynä sitä, että tiedotteiden on helpompi tulla julkaistuksi mediassa, jos ne muistuttavat muita lehtitekstejä. Koska uutisissa pyritään pikemminkin maailman objektiiviseen kuvaamiseen kuin normittamiseen tai avoimeen suostutteluun, myös tiedotteiden argumentoituus on lisääntynyt. Tekijä luonnehtii uskottavasti vaihtelun ja muutoksen syitä ja seurauksia.

TIEDOTUSYMPÄRISTÖ

Tutkittavien tekstien yhteyttä kielenulkoiseen kontekstiin taustoitetaan kunnan tiedottamisesta käsin jo luvussa 2, ennen kielelliseen analyysiin siirtymistä. Esitystapa on erittäin perusteellinen. Kun konteksti on vain yksi tutkimuskysymyksistä, pohjustus tuntuu hiukan ylimitoitetulta. Tilannekontekstithan eivät sisällä mekaanisesti kaikkia mahdollisia tilanteen piirteitä, vaan ne piirteet, jotka ovat kielenkäytön kannalta relevantteja ja vaikuttavat siihen. Tärkeää on vaikkapa tietää, mitä lait sanovat tiedottamisesta ja miten ne vaikuttavat ideologiaan ja tiedotusympäristöön. Lukijan on hankala erottaa olennaista vyörytettyjen yksityiskohtien joukosta.

Edellä mainitun pohjustuksen lisäksi neljänteen tutkimuskysymykseen, lehdistötiedotteiden kielen ja tiedotusympäristön suhteeseen, puututaan luvussa 7.6. Kankaanpää pohdiskelee muun muassa kunnallista tiedottamista käsittelevien lakien merkitystä ja sitä, miten ne vaikuttavat tiedottamisen määrään ja laatuun.

Nykytiedotteiden laatimiseen osallistuu sekä alan asiantuntijoita että tiedottajia, joten ammattimaisuus on läsnä kahdella tasolla. Siten tuottamisen näkökulmasta tekstien laadinta on professionaalistunut, ja tiedotteiden editointi lisää yhdenmukaisuutta. Vakiintuminen auttaa tunnistamaan tekstit samasta organisaatiosta lähteneiksi. Kuluttamisen ulottuvuus heijastuu Kankaanpään mukaan aiemmin mainittuna uutismaisuutena, joka edistää tiedotteiden hyväksymistä julkaistaviksi. Juuri institutionaalisten käytänteiden kontekstit sekä tuottamis- ja kulutuskäytänteet vaikuttavat tiedotteille ominaiseen vaihteluun ja niiden muuttumiseen. Kankaanpää mainitsee kansalaisten näkökulman korostumisen uudenlaisen hallinnon ohjailun yhteiskunnallisena ja kulttuurisena kokonaisuutena,

▷

mutta tämä ulottuvuus, tiedotteiden lukijat, syrjäytyy hänen koko tutkimuksessaan turhan usein.

Viidenteen tutkimuskysymykseen siitä, onko lehdistötiedote kielellinen kategoria, Kankaanpää vastaa myöntävästi. Tätä näkemystään hän puolustaa tukeutumalla Leen (1992) ajatukseen genrestä radiaalisena rakenteena, jonka muodostumisen mahdollistaa ketjuuntuminen: uudet käsitteet voidaan liittää olemassa oleviin luokkiin, mikäli niiden on havaittu muistuttavan ketjun mitä tahansa osaa. Erilaisuudestaan huolimatta lehdistötiedotteet edustavat samaa genreä samanlaisen sosiaalisen käytännön, eivät niinkään muodon perusteella. Saman kielenkäyttötilanteen toistuminen edistää retorista eriytymistä, tekstilajin syntymistä. Yksittäisellä tekstillä on siis joitakin yhteisiä piirteitä tyypillisen lehdistötiedotteen piirrejoukon kanssa, vaikka tiedotteille onkin tyypillistä laaja sisäinen vaihtelu. Tämän puhetapojen moninaisuuden syyt Kankaanpää löytää osittain professionaalisuudesta: eri ammattien taitajat ovat pohjatekstien kirjoittajina, ja osa heistä ei halua tekstejään muokattavan. Siten ammattitiedottajatkaan eivät pysty täysin yhdenmukaistamaan tekstejä.

Tiedotteet muistuttavat paitsi uutisia myös erikoiskieltä, virkatekstejä, hallinnon tekstejä ja mainoksia. Toisiinsa sekoittuvat diskurssit johtuvat niin useista kirjoittajista kuin useista tavoitteistakin: on sekä annettava tarpeellista informaatiota että vakuutettava lukijat suostuttelun tarpeellisuudesta. Lisäksi on saatava portinvartijaksi asemoitunut lehdistö julkaisemaan tiedote; sen suosion voittamiseksi tiedotteisiin ovat tunkeutuneet tietyntyypilliset poeettiset sekä arkiset ja viihdyttävätkin puhettavat. Kaiken kaikkiaan tiedotteiden analyysissä kontekstin mukanaolo on tärkeä ulottuvuus, sillä sen kautta havainnot selittyvät luontevasti. Tiedotteet kuuluvat

kulttuurisesti toistuvaan toimintatyyppiin, jonka edellytyksiä säätelevät niin tuotannon kuin kulutuksenkin ominaispiirteet.

LOPUKSI

Tiivistelmäluke on erittäin johdonmukainen. Siinä Kankaanpää paitsi seikka-peräisesti vastaa tutkimuskysymyksiinsä myös pohtii tulostensa sovellettavuutta. Hän toteaa, etteivät kielenhuoltajan ohjeet yksinään riitä, sillä tekstit ovat »muutettavissa, jos virastossa tiedostetaan tarve uusiin kielellisiin käytäntöihin ja jos ajatellut muutokset ovat sopusoinnussa työyhteisön kulttuurin kanssa» (s. 205). Arveluja muutoksen laadusta olisi voinut eksplikoida: onko selkeyden ja ymmärrettävyyden sekä vuorovaikutteisuuden lisäämisvaatimusten jälkeen tulossa jokin aivan uusi suuntaus? Tulevaisuudesta on tietysti vaikea sanoa mitään, mutta nykyinen kehitys pakottaa miettimään, vaarantaako esimerkiksi henkilöstön karsinta myös tiedottajien asemaa. Vai vaikuttaako yleistyvää kiire? Luodaanko entistä enemmän valmiita tekstipohjia ja mallikatkelmia, jolloin kohosteisten, persoonallisten tekstien määrä mahdollisesti vähenee? Arvioidessaan kriittisesti tutkimustaan Kankaanpää onnistuu poimimaan olennaisia asioita. Tietyt ennako-oletukset tiedotteiden direktiivisyydestä, yksityiskohtaisuudesta ja kohosteisuudesta ovat ohjanneet tutkimuksen kulkua, mutta toisaalta näiden ominaisuuksien monipuolinen ja yksityiskohtainen erittely on tuottanut uutta informaatiota tiedotteiden kielestä ja siihen vaikuttavista tekijöistä.

Kankaanpään väitöskirja hahmottaa Helsingin kaupungin rakennusviraston lehdistötiedotteista havainnollisen ja moniulotteisen kuvan, jossa tiedotteiden kielelliset piirteet ja tiedotusympäristön käytänteet piirtyvät selkeinä kokonaisuuksina. Havainnot vaihtelusta ja sen syistä ovat oi-

valtavia ja perustelu vakuuttavaa. Jo pelkkien nykytekstien tarkastelu sinänsä olisi ollut mittava tehtävä, mutta väitöskirjassa on lisäksi verrattu toisiinsa eri-ikäisiä tiedotteita. Muutosten seuraaminen lisää tutkielman kiinnostavuutta, varsinkin kun muutokset ylipäänsä tai niiden suunta eivät kaikilta osin ole olleet ennakoitavissa. Kankaanpää on onnistunut valitsemaan yhteiskunnallisesti relevantin, käytännönläheisen aiheen. Tuloksia voidaan hyödyntää kielenhuoltotyössä. Myös teoreettisesti tutkimus tuo merkittävän lisän maassamme harjoitettavaan tekstintutkimukseen. ■

PIRKKO MUIKKU-WERNER

Sähköposti:

pirkko.muikku-werner@joensuu.fi

KIRJALLISUUTTA

- BROWN, PENELOPE – LEVINSON, STEPHEN C. 1987: *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- 1995: *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Longman.
- 1997 [1995]: *Miten media puhuu. [Media Discourse.]* Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.
- HALLIDAY, M. A. K. 1978: *Language as a social semiotic: The social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold.
- HALLIDAY, M. A. K. 1994: *An introduction to functional grammar*. Toinen painos. London: Edward Arnold.
- HEIKKINEN, VESA (toim.) 2002: *Virkapukuinen kieli*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- (toim.) 2005: *Tekstien arki. Tutkimusmatkoja jokapäiväisiin merkityksiimme*. Helsinki: Gaudeamus.
- HEIKKINEN, VESA – HIIDENMAA, PIRJO – TIILILÄ, ULLA 2000: *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus.
- HIIDENMAA, PIRJO 2003: *Suomen kieli – who cares?* Helsinki: Otava.
- JOKINEN, ARJA 2002: Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. – Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä* s. 126–159. Tampere: Vastapaino.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- LEE, DAVID 1992: *Competing discourses: Perspective and ideology in language*. London: Longman.
- LEINO, PENTTI 1970: *Strukturaalinen alkusointu Suomessa. Folklore pohjainen tilastoanalyysi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PÄLLI, PEKKA 2003: *Ihmisyryhmä diskurssissa ja diskurssina*. Tampere: Tampere University Press.
- TIILILÄ, ULLA 2007: *Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.